

HELSEPEDAGOGIKK

**FAGNETTVERK NORD
KIRKENES 4/9-18**

Professor Sidsel Tveiten
OsloMet - storbyuniversitetet

EMPOWERMENT - HVA ER DET?

- ◉ Uvanlig ord?
- ◉ Oversettes?
- ◉ Tusenvis av treff på nettet
- ◉ Vidt begrep som brukes i veldig mange og ulike sammenhenger (arbeidsliv, sykepleie, u-land, ledelse, skole, konfliktmekling, terapi...)
- ◉ Aktivistbevegelse i USA på 1960-1970tallet - «power to the people»!
- ◉ Sosialt arbeid: ideologien assosiert med forsøk på å øke makt og innflytelse hos undertrykte grupper
- ◉ Psykososial teori: empowerment er en prosess mot personlig vekst og utvikling
- ◉ Brukt i vitenskapelig litteratur fra 1970 tallet...
- ◉ Mange definisjoner, ingen consensusdefinisjoner...
- ◉ Vanskelig å forske på når begrepet er så vidt (validitet...)
- ◉ (Kuokkanen, Leino-Kilpi og Katajisto, 2002)

EMPOWERMENT - ET RAMMEVERK FOR HELSEFREMNING

- ◉ Folkehelse
- ◉ Helsefremming
- ◉ Forebygging

- ◉ Ottawa charteret 1986...
- ◉ «Den nye folkehelsen»

- ◉ Bort fra paternalismen i helsetjenesten...
- ◉ Ikke lett!!!

BETYDNINGER AV ORDET:

- ◉ Å gi autoritet til, delegere autoritet til, sette i stand eller tillate (The New Webster's Coomprehensive Dictionary of The English Language, 2008)
- ◉ Å gi noen autoritet eller makt til noe, gjøre noen sterkere og mer betrodd, særlig med hensyn til eget liv og rettigheter (Pearsall, 1998)
- ◉ Bemyndige (Kunnskapsforlaget, 1998)
- ◉ Brukermedvirkning, livsstyrketrening, styrking (Stang, 2003)
- ◉ Bort fra paternalismen?

WHO:

- Patient and consumer empowerment has emerged in the last decades as a proactive partnership and self-care strategy to improve health outcomes and quality of life
- WHO, 2006)
- Egenomsorgsstrategi?
- Proaktivt partnerskap?

MOTSATSEN

- Reell eller innbilt maktesløshet, lært hjelpeløshet, fremmedgjøring, opplevelse av ikke å ha kontroll over eget liv (Rappaport, 1984)

- Eksemplene er mange...

HOVEDIDE:

- Omfordeling av makt fra fagperson til bruker eller pasient eller pårørende
- Medvirkning
- Anerkjennelse av den andres kompetanse på SEG....
- Den enkelte har hovedansvar for sitt liv...

NIVÅER

- ◉ Individnivå
- ◉ Gruppenivå
- ◉ Samfunnsnivå

- ◉ Eller Mikro- og makronivå...

- ◉ Alt henger sammen

- ◉ Systemet har stor betydning for individuell empowerment...

EMPOWERMENTPROSESSEN

- ◉ I den enkelte (intrapersonlig)
- ◉ Mellom bruker og fagperson (interpersonlig)

- ◉ Tidkrevende
- ◉ Arbeidskrevende
- ◉ Makt
- ◉ Relasjon

- ◉ Kan bare empower seg selv, men fagpersoner kan hjelpe...
- ◉ Ikke enten empowered eller ikke empowered
- ◉ Kontinuum mellom bevissthet om noe og endring...

HVA KALLER VI DEN VI HJELPER?

- Pasient?
- Bruker?
- Klient?
- Forbruker

- Kunde?
- Mottaker?
- Deltaker?

HVA ER MEDVIRKNING?

- Selvbestemmelse?
- Grader av medvirkning?
- Samarbeid?

RESULTATET AV EMPOWERMENTPROSESSEN

- ⊙ Den enkelte har større kontroll over sitt liv og sin helse
- ⊙ Mestring
- ⊙ «Flyt tilstand»
- ⊙ Compliance (vanskelig begrep, relateres nå til empowerment)

MOTFORESTILLINGER?

- ◉ Ansvarsfraskrivelse?
- ◉ Er fagutøverne bevisste sin rolle?
- ◉ Hvordan videreutvikler fagpersoner seg i tråd med empowermentprinsippene? Lærer de om dette?
- ◉ Hvem passer tenkningen ikke for?
- ◉ Hvilke begrensninger ligger i tenkningen?
- ◉ Etske utfordringer? (Noen bestemmer over noen...barn...)
- ◉ Passer metodene våre?
- ◉ Tid?
- ◉ Er det lov å ønske ikke å medvirke?
- ◉ Kan pasienter bli for empowered?

HVORDAN HJELPE I EMPOWERMENTPROSESSEN?

- ◉ Samhandle med pasient/bruker eller pårørende
- ◉ Pasienter/brukere deltar i egen læring mot mestring
- ◉ Helsepedagogikk...

HELSEPEDAGOGIKK?

- ⊙ Konstruert ord?
- ⊙ Uvanlig ord?
- ⊙ Kjent brukt ord?
- ⊙ Brukt i hvilken sammenheng?

TRADISJONELT:

- Helsepersonell underviser og informerer pasienter og pårørende= Patient teaching
- Pasienten eller pårørende er **mottakere** av informasjon og kunnskap, ofte knyttet til diagnoser
- Pasientinformasjon og pasientundervisning er **forutsetninger for brukermedvirkning** (Ekeland og Heggen, 2007; Tveiten, Haukeland og Flittie Onstad, 2011)

PASIENTINFORMASJON

- Pasientinformasjon: medisinsk informasjon om sykdom, behandling, krav og forskrifter, samt informasjon knyttet til å være pasient eller pårørende, om praktiske sider ved å være syk, om rettigheter og rutiner (tradisjonell definisjon, pasienten skal rette seg etter det ekspertene råder til...)

BAKGRUNN FOR HELSEPDAGOGIKKEN

- ◉ Demokratiseringsprosessen i helsetjenesten, bort fra paternalismen (at helsepersonell ”vet best”)
- ◉ Maktomfordeling
- ◉ Fokus på ansvar for egen helse

- ◉ **Konsekvenser:**
- ◉ Helsepersonell må SAMHANDLE med pasienter og pårørende
- ◉ Pasienten blir **AKTIV DELTAKER I EGEN LÆRING** rettet mot **MESTRING**

HELSEPOLITISKE FØRINGER

- ◉ WHO: Folkehelse, helsefremming, Ottawacharteret
- ◉ Helselover
- ◉ Samhandlingsreformen
- ◉ Meld. St. 47 2008-2009
Folkehelsemeldingen/folkehelseloven
- ◉ Meld. St. 26 (2014-2015) om fremtidens primærhelsetjeneste
- ◉ Spesialisthelsetjenesteloven: Pasient- og pårørendeopplæring (PPO) en av 4 hovedfunksjoner

- ◉ Føringene peker i retning av aktiv medvirkning og hovedansvar for egen helse...og SAMHANDLING
- ◉ Ikke lenger fokus på pasienten, men pasientens fokus...
- ◉ Jfr. «Pasientens helsetjeneste...»

SAMHANDLINGEN I LÆRING

- ◉ Bygger på pedagogikk
- ◉ Knyttet til helse og helseutfordringer
- ◉ Tilsikter utvikling av kompetanse til å mestre utfordringene - gjennom samhandling

NOEN SENTRALE BEGREP:

- Pedagogikk: Oppdragelseslære eller læren om oppdragelsen og dens midler, metoder og praksis. Pedagogikk omfatter alt som har med læring, utvikling, veiledning, undervisning og oppdragelse å gjøre (Bø og Helle, 2005).
- Andragogikk: Læren om hvordan voksne lærer...(umiddelbar anvendelse, problemorientert, preget av tidligere erfaringer, livssituasjonen påvirker...)

HELSEPEDAGOGIKK

- Kan forstås som alt som har med læring, utvikling, undervisning og veiledning i forhold til helse å gjøre
- Kan forstås som hvordan helsepersonell bør samspille med pasienter og pårørende, spesielt i habiliterings- og rehabiliteringsarbeid
- En strategi mellom partene i samarbeidet
- Handler om helsepersonellens bevissthet i fht hvordan de samarbeider
- (Ekeland og Heggen, 2007 og Tveiten, 2016)

- Pasientinformasjon kan imidlertid, som nevnt, også forstås som en forutsetning for brukermedvirkning, altså en aktiv pasientrolle, ikke bare BLI informert...(Ekeland og Heggen, 2007)
- OBS begrepsbruk...
- Pasient- og pårørendeopplæring er den praktiske gjennomføringen av helsepedagogikken...
- På engelsk: Patient education, mer enn patient teaching...

PATIENT EDUCATION

- Utvikling av pasientkompetanse:
- ”The process of influencing patient behaviour and producing the changes in knowledge, attitudes and skills necessary to maintain or improve health. Health education may be general preventive, health promotion or diseases specific education (Oyetunde og Alkinmeye, 2015).
- ALTSÅ: Utvikling av pasientkompetanse er mer enn å informere, undervise...

HENSIKTEN MED HELSEPEDAGOGIKKEN

- Å stimulere pasienten eller brukeren til å ivareta helsen på best mulig måte og evt. å endre sitt forhold til helse (tanker, følelser, holdninger og handlinger)
- Dialog og personlig kontakt eller relasjonen mellom pasienten og fagpersonen er sentral i helsepedagogikken (Holman og Lorig, 1997)

- Helsepedagogikk handler også om helsepersonellets bevissthet i fht hvordan de formidler kunnskap om helse og sykdom og hva de vil oppnå, om både god informasjon og brukermedvirkning (Ekeland og Heggen, 2007)
- Selvrefleksjon, refleksjon over egen praksis, selvavgrensning....forutsetninger for samhandling

COMPLIANCE

- ◉ Compliance: føyelighet eller ettergivenhet, pasientens evne til å følge legens råd...
- ◉ Compliance kan også ses i en videre betydning: evnen til å ta kontroll over det som påvirker egen helse (Fielding og Duff, 1999)
- ◉ Compliance kan også defineres som en aktiv, intensjonal og ansvarlig prosess (Kyngäs, 2000)

- ◉ Compliance påvirkes bl.a. av: alder, sosioøkonomiske forhold, hvordan man mestrer å ha en sykdom, psykologisk stress
- ◉ Compliance kan styrkes av: undervisning, refleksjon og emosjonell bearbeiding, ferdighetstrening
- ◉ Compliance kan knyttes til empowerment

HEALTH LITERACY ELLER HELSEINFORMASJONSFORSTÅELSE

- ◉ Evnen til å oppfatte og forstå informasjon (lese- og skriveferdighet, bl.a.)
- ◉ Evnen til å få tak i, fortolke, forstå og bruke informasjon i den hensikt å fremme og opprettholde helse (Nutbeam, 1999, Shohet, 2002)
- ◉ Evnen varierer med utdanningsnivå og sosial klasse (Corcoran, 2007)
- ◉ Norsk: Helsefremmende allmenndannelse eller helseinformasjonsforståelse (Pettersen, 2003).

UTVIKLING AV PASIENTKOMPETANSE

- Patient education: concerns all the educational activities directed to patients, including aspects of therapeutic education, health education and clinical health promotion (Deccache, 2001, s. 8)
- Begrepet "Patient education" har utviklet seg fra et snevert medisinsk innhold til et innhold i tråd med empowermenttenkningen (Roter, m. fl., 2001)
- Patient teaching: undervisning av pasienter, ofte relatert til diagnose

DET ULTIMALE MÅLET MED UTVIKLING AV PASIENTKOMPETANSE

- Pasienten er i stand til å foreta informerte valg i fht sitt liv og sin situasjon (patient empowerment) (Reed, 2001)

BRUKERPERSPEKTIVET:

- ⦿ Dette er forutsetninger for å mestre helseutfordringer:
- ⦿ At du forstår egen situasjon
- ⦿ At du aksepterer egen situasjon
- ⦿ At du blir kjent med egne muligheter og begrensninger
- ⦿ At du blir kjent med egen kapasitet
- ⦿ At du har tro på at det nytter
- ⦿ At du tør å ta det første skrittet
- ⦿ At du tør å prøve å feile
- ⦿ At du aldri gir deg!!
- ⦿ At du vet det tar tid og at du tar deg tid
- ⦿ Og at dine nærmeste heier på deg, underveis og så lenge du trenger det!
- ⦿ (Jan Schwencke)

OG HVA KAN FAGFOLK BIDRA MED?

- ◉ Hjelp til å forstå, se egne muligheter og begrensninger, støtte til å tro på egne muligheter og til å våge, anerkjennelse og hurrarop?
- ◉ Dette kan ikke imøtekommes med EN metode....lett å bli ”metodefrelst”?
- ◉ Eklektisk tilnærming?
- ◉ Og, SAMHANDLING OG RELASJONSBYGGING

METODER I HELSEPEDAGOGIKK

- ◉ Veiledning eller helseveiledning (dialog, motiverende intervju (MI), empatisk kommunikasjon, narrativer...)
- ◉ Coaching eller helsecoaching
- ◉ Undervisning
- ◉ Og andre?

- ◉ Lett å bli «metodefrelst»...

- ◉ (Tveiten 2016)

VEILEDNING SOM MIDDEL I EMPOWERMENTPROSESSEN

- ⊙ Hva er veiledning?
- ⊙ Grenseområder?
- ⊙ «Fisken»
- ⊙ Hvordan veilede?
- ⊙ Veilederrollen

UTFORDRINGER:

- ◉ Egen kompetanse?
- ◉ Brukers kompetanse?
- ◉ Grupper? Mange utfordringer?
- ◉ Metodefrelst?
- ◉ Health literacy?
- ◉ Fordommer?

LITTERATUR

- ◉ Boekarts, (1996). Coping with stress in childhood and adolescence. I: Moshe, Z. og Endler, N.S. (red.). *Handbook of coping*. New York: John Wiley & Sons, 452-484
- ◉ Bø, I. og Helle, L. (2005). *Pedagogisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- ◉ Corcoran, N. (2007 og 2013) (red.). *Communicating Health Strategies for Health Promotion*. London: SAGE Publications
- ◉ Deccache, A. og Auloulat, I. (2001). A European perspective: common developments, differences and challenges i patient education. *Patient Education and Counseling*, 44, 7-14
- ◉ Drageset, S.(2014). Mestring. I: Haugan, G. og Rannestad, T. (red.). *Helsefremming i kommunehe3lsetjenesten*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- ◉ Ekeland, T.J. og Heggen, K. (red.) (2007). *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- ◉ Espnes, G.A. og Smedslund, G. (2009). *Helsepsykologi*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- ◉ Fielding, D. og Duff, A. (1999). Compliance with treatment protocols: interventions for children with chronic illness. *Archives of Disease in childhood*, 80, 196-200
- ◉ Folkman, S. og Lazarus, R.S. (1988). The relationship between coping and emotion: implications for theory and research. *Social Science Medicine*, 26, 309-317
- ◉ Heggen, K. ,(2007). I:T.J. Ekeland og K. Heggen(red.). *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk
- ◉ Holman, H.R. og Lorig, K.R. (1997). Patient education; essentials to good health care for patients with chronic arthritis (editorial; comment). *Arthritis Reum*, 40, (8), 1371- 1373

- ◉ Kyngäs, H. (1999). A theoretical model of compliance in young diabetics. *Journal of Clinical Nursing*, 8 (1), 73-80
- ◉ Lazarus, R.S. og Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer
- ◉ Nutbeam, D. (1999). Literacies across the lifespan: Health literacy. *Health Literacy & Numeracy Studies*, 9 (2), 47-55
- ◉ Oyetunde, M.O. og Akinmeye, A.J. (2015). Factors influencing Practice of Patient Education among Nurses at the University College Hospital, Ilbadan. *Open Journal Nursing*, 5, 500-507.
- ◉ Pettersen, S. (2003). Er også naturfagdidaktikk godt for helsen? I: Jorde, D., og Bergum, B. (red.). *Naturfagdidaktikk, perspektiver, forskning og utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 373-388.
- ◉ Reed, K. (2001). Reed Biomedical, <http://www.reed-biomedical.com>
- ◉ Roter, D.L. , Stashefsky- mMargalit, R., og Rudd, R. (2001). Current perspectives on patient education in the US. *Patient Education and Counseling*, 44, 79-86
- ◉ Shohet, L. (2002). *Health Literacy: Perspectives in 2002*. *Adult Literacy and Numeracy*. Australian Research Consortium Online Forum

- Tveiten, S. (2013). Veiledning, mer enn ord...Bergen: Fagbokforlaget
- Tveiten, S. (2007). Pedagogikk i sykepleiepraksis. Bergen: Fagbokforlaget
- Tveiten, S. (2016). *Helsepedagogikk*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Tveiten, S. (2012). Empowerment og veiledning - sykepleierens pedagogiske funksjon i helsefremmende arbeid. I: Gammersvik, Å. og Larsen, T. (red.), Helsefremmende sykepleie. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tveiten, S. og Boge, K. (2014) (red). *Empowerment i helse, pedagogikk og ledelse - nye perspektiv*. Oslo: Gyldendal Akademisk

- Tveiten, S., Haukland, M. og Flittie Onstad, R. (2011). "The patients' voice - empowerment in psychiatric context". *Vård i Norden*, 101, (31), 20-24.

LITTERATUR KNYTTET TIL EMPOWERMENT

- ◉ Fordham, S. (2013) Empowerment. = Oslo
- ◉ Gibson, C.H. (1991). A concept analysis of empowerment. Journal of Advanced Nursing, 16, 354-361.
- ◉ Kunnskapsforlaget (1998)

- ◉ Kuokkanen, L., Leino-Kilpi, H. og Katajisto, J. (2002). Do Nurses feel Empowered? Nurses' Assessments of Their Own Qualities and Performance with regard to Nurse Empowerment. Journal of Professional Nursing, 18, (6), 328-335)
- ◉ Pearsall, J. (red.). (1998). The New Oxford Dictionary of English. Oxford: Clarendon Press

- ◉ Rappaport, J. (1984). Terms of empowerment/exemplars of prevention Towards a theory for community psychology. American Journal of Community Psychology, 15, 121-148.
- ◉ The New Webster's Comprehensive Dictionary of The English language, 2008)
- ◉ WHO (1986). The Ottawa Charter
- ◉ WHO (2006). What is the evidence on effectiveness of empowerment to improve health?
- ◉